

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Δ. ΡΑΚΤΙΒΑΝ*

ΥΠΟ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΠΑΛΗ

Ἐσβέσθη ἡ πνοὴ τοῦ Κωνσταντίνου Ρακτιβάν! Μόλις εἶχεν ἀποθέσει τὸ ὑψηλὸν ἀξίωμα, τὸ ὁποῖον τόσον τὸν ἐτίμησε ἀλλὰ καὶ τόσον ἐτιμήθη, καὶ ἔκλινε διὰ παντός, μετὰ βραχεῖαν νόσον, τὴν καταπεπονημένην του κεφαλῆν! Ὁ Ρακτιβάν ὑπῆρξε ἀναμφισβητήτως μία ἀπὸ τὰς φωτεινότερας νομικὰς διανοίας τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, τὸ δὲ ὄνομά του συνεδέθη οὐ μόνον πρὸς τὴν νομικὴν ἐπιστήμην, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς χώρας καὶ πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ὀργανωμένης δικαιοσύνης αὐτῆς. Ἀριστοῦχος διδάκτωρ τοῦ ἑλληνικοῦ Πανεπιστημίου, εἰσῆλθε κατὰ πρῶτον εἰς τὸν δικαστικὸν κλάδον ὡς πρωτοδίκης, παραιτηθεὶς δὲ μετὰ τινος μῆνας, ἐδικηγόρησε συνεχῶς ἐν Ἀθήναις μέχρι τοῦ Μαΐου 1912, ἀναδειχθεὶς κοὶ πρόεδρος τοῦ Δικηγορικοῦ Συλλόγου Ἀθηνῶν. Κατὰ τὸ 1910 ἐξελέγη βουλευτὴς εἰς τὴν τότε Ἀναθεωρητικὴν Βουλὴν, ὡς μέλος δὲ τῆς Ἀναθεωρητικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Συντάγματος καὶ εἰσηγητὴς αὐτῆς, συνέταξε περισπούδαστον ἔκθεσιν περὶ τῶν ἀναθεωρητέων διατάξεων. Ἐξελέγη ὕστερον κατ' ἐπανάληψιν βουλευτὴς, διετέλεσε δὲ ἐπὶ μακρὰ διαστήματα ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης καὶ τῶν Ἐσωτερικῶν. Κατὰ τὸ 1912, ἅμα ὡς κατελήφθη στρατιωτικῶς ἡ Μακεδονικὴ χώρα, διὰ τῆς εἰσόδου, κατ' Ὀκτώβριον, τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ εἰς Θεσσαλονίκην, ὁ Ρακτιβάν ἀπεστέλλετο ἐκεῖ ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν Ἑυρωπαϊκῶν καὶ ἰδίως τῶν Βαλκανικῶν Χωρῶν, ἡ μικρὰ Ἑλλὰς ἔκαλεῖτο τότε νὰ δώσῃ δείγματα σεβασμοῦ πρὸς τὰ διεθνή νόμιμα καὶ τῆς ἰκανότητός της πρὸς τὴν διοίκησιν τῶν νέων χωρῶν. Ὁ Ρακτιβάν, ἀποβιβαζόμενος εἰς Θεσσαλονίκην, ἀπηύθυνε πρὸς τοὺς πληθυσμοὺς τῶν χωρῶν τούτων λακωνικὴν καὶ ἀπέριπτον ἐγκύκλιον, ὅτι, ἀδιακρίτως φυλῆς καὶ θρησκείματος, θὰ διοικήσῃ ἐν πλήρει ἰσονομίᾳ καὶ μετὰ πατρικῆς στοργῆς. Σπανίως πολιτικὸς διοικητὴς ἐξεπλήρωσε πιστότερον τὴν προγραμματικὴν του ὑπόσχεσιν. Ἐπηκολούθησεν ὕστερον σειρὰ ὀργανωτικῶν διὰ τὰς νέας χώρας νομοθετικῶν μέτρων τοῦ Ρακτιβάν, διοικητικῶν, οἰκονομικῶν καὶ ἰδίως δικαστικῶν, διακρι-

* Ἐπικήδειος λόγος ἐκφωνηθεὶς ἐπὶ τῆς σοροῦ τοῦ Κωνσταντίνου Ρακτιβάν, τῇ 22 Μαΐου 1935.

νομένων διὰ τὴν συστηματικότητα καὶ σκοπιμότητα αὐτῶν, τῶν ὁποίων τὸ σύνολον θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποτελέσῃ ὀγκώδη τόμον. Ἰδιαιτέρας ἐξάρσεως χρῆζει ὁ ὑπὸ τοῦ Ρακτιβάν συνταχθεὶς νόμος περὶ δικαστικῆς ὀργανώσεως τῶν Νέων Χωρῶν τοῦ 1914, διὰ τοῦ ὁποίου οὗτος, ἐν βαθείᾳ ἐπιγνώσει τῶν θεσμῶν τῶν ἀλλογενῶν πληθυσμῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπιστήμης τοῦ διεθνοῦς ἰδιωτικοῦ δικαίου, κατώρθωσε τῇ ἀληθείᾳ νὰ ἐμφανίσῃ τὴν ἐλληνικὴν ὀργάνωσιν τῶν προσαρτωμένων χωρῶν ἐφάμιλλον πάσης ἄλλης εὐρωπαϊκῆς. Παρομοίαν ἐπιτυχῆ ὀργανωτικὴν ἀποστολὴν ἐξεπλήρωσε βραδύτερον ὁ Ρακτιβάν ἀπὸ τοῦ 1918 μέχρι τοῦ 1920 ἐν Ἀν. Μακεδονίᾳ καὶ ἐν Δ. Θράκῃ. Κατὰ τὸ 1923 ἐξελέγη πληρεξούσιος τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως καὶ εἶτα πρόεδρος αὐτῆς. Προκειμένου μετὰ τίνα ἔτη ὕστερον νὰ ἰδρυνθῇ ὁ ὑπὸ τοῦ Συντάγματος προβλεπόμενος θεσμὸς τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ὁ Ρακτιβάν παρεκλήθη καὶ ἐπῆρξεν εἰς τὴν τότε Κυβέρνησιν ὁ εἰσηγητὴς τῶν ἀναγκαίων νομοθετικῶν μέτρων, μετὰ μελέτην, φυσικά, τῶν ἐν Γαλλίᾳ ἰσχυόντων. Ἡδὴ εἰς τὴν κοινὴν γνώμην ἐφέρετο καὶ ὡς ὁ ἐνδεδειγμένος πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου, ὁ δὲ Ρακτιβάν, πεισθεὶς τελικῶς νὰ δεχθῇ τὸ ἀξίωμα, ἐπεδείξατο ἀπαράμιλλον ζῆλον καὶ ἐργατικότητα, ἐντείνας εἰς τὸ ἀκρότατον τὰς πνευματικὰς καὶ σωματικὰς αὐτοῦ δυνάμεις καὶ κατορθώσας πράγματι — χάρις εἰς τὸ μέγα ἠθικὸν κῦρὸς του καὶ εἰς τὴν ἐπιτυχῆ πρώτην σύνθεσιν τοῦ Συμβουλίου — νὰ ἐμπνεύσῃ εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης λειτουργίας του ἀφθαστον ἐμπιστοσύνην ἐπὶ τοῦ ἀνωτάτου τούτου διοικητικοῦ δικαστηρίου. Τοιοῦτος ἔκτοτε ἐπῆρξεν ὁ ψυχικὸς δεσμὸς ὅστις συνέδεσε τὸν ὀργανωτὴν τοῦ θεσμοῦ Ρακτιβάν πρὸς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας καὶ τοιαύτη ἡ στοργὴ του πρὸς τοῦτο, ὥστε εὐλογος ὁ πόθος τοῦ Ρακτιβάν νὰ ἐξαντλήσῃ ὅλον τὸ χρονικὸν ὄριον τῆς ὑπηρεσίας τὸ ὁποῖον τοῦ ἔτασεν ὁ νόμος.

Ἐπῆρξαν οἱ ἐπικρίναντες τὸν Ρακτιβάν ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ. Ἄλλ' ἢ ἐπίκρισις — εἴτε προῖόν προκαταλήψεων, εἴτε προῖόν μονοπλεύρου ἀντιλήψεως — ἐπῆρξε, διὰ τὸν συνολικῶς ἐπισκοποῦντα τὸν Ρακτιβάν, ἀδικωπάτη. Αἰοῦ περιεβλήθη τὰ ὕψιστα ἀξιώματα τῆς Πολιτείας πάντοτε παρακληθεὶς καὶ πάντοτε ὑπὸ τῆς γενικῆς γνώμης ὑποδειχθεὶς, καὶ δὲν εἶχεν ἄλλον λόγον δι' αὐτὸν τὸ ἀξίωμα τοῦ Προέδρου τοῦ Συμβουλίου — ἢ προσωπικότης τοῦ Ρακτιβάν ἄλλως τε δὲν ἦτο κατωτέρα τοῦ ἀξιώματος — εἰμὴ τὸν πόθον νὰ συνεχίσῃ ὅσον τῷ ἦτο δυνατὸν ἀκόμη, τὴν μετὰ τῶν ἀρχικῶν καὶ ὁμοπνεύστων συνεργατῶν του ὑπηρεσίαν καὶ τὸν πόθον νὰ ἐμπεδύσῃ στερεώτερον τὸν τόσης σπουδαιότητος θεσμόν, οὔτινος ἐπῆρξεν, ὡς εἶπομεν, ἔνθους ὀργανωτῆς.

Τί φυσικώτερον ἀλλὰ καὶ τί εὐγενέστερον ἀπὸ τὸν πόθον αὐτόν!

Εἰς τὸν Ρακτιβάν ὀφείλει ἡ νομικὴ ἐπιστήμη ἔργα ἀναμφισβητήτου πρωτοτυπίας, ἐν οἷς διαλάμπει ἡ βαθεῖα καὶ διαυγῆς ἀλλὰ καὶ ἀσφαλῆς κρίσις του, ὅπως εἶναι ἡ μελέτη του «Περὶ τόκου ὑπερημερίας» — τὸ πρωτόλειον αὐτὸ τῆς συγγρα-

φικῆς του δράσεως — ἐπίσης ἡ μελέτη «Περὶ προκαταρκτικῶν συμβάσεων», ὡς ἐπίσης ἡ «Περὶ δικαστικῆς παραστάσεως τῶν ἀνηλίκων», ἡ «Περὶ τῶν κτημάτων τῶν μεταναστευσάντων ἐκ τῶν Νέων Χωρῶν» καὶ πλῆθος γνωμοδοτήσεων ἐπὶ ποικίλων νομικῶν θεμάτων. Ἐπιπλέον πρὸ πάντων ἄξιον ἐξάρσεως εἶναι τὸ περισπούδαστον ἔργον του «Περὶ τῆς τύχης τῆς προικὸς μετὰ τὴν λύσιν τοῦ γάμου», προῖον βαθείας καὶ εὐσυνειδήτου μελέτης καὶ ἐρεῖνης τῶν πηγῶν τοῦ ρωμαϊκοῦ καὶ βυζαντινοῦ δικαίου.

Ὡς δικηγόρος, ὁ Ρακιβάν ὑπῆρξεν ὁ κατ' ἐξοχὴν δικηγορικὸς τύπος, ὅπως τὸν ὠνειρεύθη ὁ δικαστικὸς ὀργανισμὸς τοῦ *Maurer*. Ὁ ἐπαγγελματίας δικηγόρος, μαχόμενος ἀφ' ἑνὸς ὑπὲρ τοῦ συμφέροντος τοῦ πελάτου του καὶ ἀφ' ἑτέρου ὑπὲρ τῆς ἐπαγγελματικῆς του ὑποστάσεως, ἐν τῇ ἀσκήσει τοῦ καθήκοντός του δυσχερῶς συγκρατεῖται ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ἄκρας εὐθύτητος. Μόλα ταῦτα, κατὰ τὴν εἰκοσιπενταετῆ δικηγορίαν του, τίποτε δὲν ἐστάθη ἱκανὸν νὰ ἐκτρέψῃ τὸν Ρακιβάν τῆς αὐστηρᾶς εὐθύτητος καὶ δικαιοσύνης. Εἴτε δικηγορῶν εἴτε γνωμοδοτῶν, οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν μετεχειρίσθη τὴν νομικὴν του σοφίαν εἰς ἀμαύρωσιν ἢ συσκοτίσιν τῆς ἀληθείας, πιστεύων ἀκλονήτως εἰς τὸ ρητὸν τοῦ Πλάτωνος, ὅτι «πᾶσα ἐπιστήμη, χωριζομένη δικαιοσύνης καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς, πανουργία ἀλλ' οὐ σοφία φαίνεται».

Ὅταν κατὰ τὸν Μάϊον 1912 ἐκλήθη νὰ ἀναλάβῃ τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Δικαιοσύνης, τὴν ἐπαύριον τῆς ὀρκωμοσίας του ὡς Ὑπουργοῦ ἐκλείοντο ἐρμητικῶς ἀλλὰ καὶ διὰ παντὸς αἱ θύραι τοῦ μεγάλου ἐν τῇ ὁδῷ Ἀκαδημίας δικηγορικοῦ του γραφείου καὶ ἐκαλοῦντο οἱ πελάται πρὸς παραλαβὴν τῶν δικογραφικῶν των!

Τὸ γεγονὸς τοῦτο ὑπῆρξε βεβαίως φαινόμενον διὰ τὰ δικηγορικὰ χρονικά τῆς χώρας μας καὶ μαρτυρεῖ πόσῃν ἠθικὴν εὐθυξίαν ἐνέκλειεν ἡ ψυχὴ τοῦ Ρακιβάν.

Οὗτος ὑπῆρξεν ὁ σημερινὸς νεκρός. Ἐπὶ μακρὸν αἰὶ δικηγορικαὶ καὶ αἰ δικαστικαὶ τάξεις θὰ ἀναζητοῦν ματαίως τὴν συμπαθεῆ μορφήν τοῦ Ρακιβάν καὶ θ' ἀναπολοῦν μετὰ πόνον τὴν γλυκεῖαν καὶ ἤρεμον φυσιογνωμίαν του, ὡς σύμβολον τῆς εὐθυδικίας καὶ τῆς ἀγαθότητος. Ὁ Ρακιβάν ἀνεπαύθη τὸν αἰώνιον ὕπνον τοῦ δικαίου!

Ἐκτελῶν τὴν πένθιμον ἐντολήν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τῆς ὁποίας διετέλεσεν ἐπιφανὲς μέλος καὶ Πρόεδρος, ἀπενθύνω μὲ ἄλλος ψυχῆς τὸν ὕστατον χαιρετισμόν!